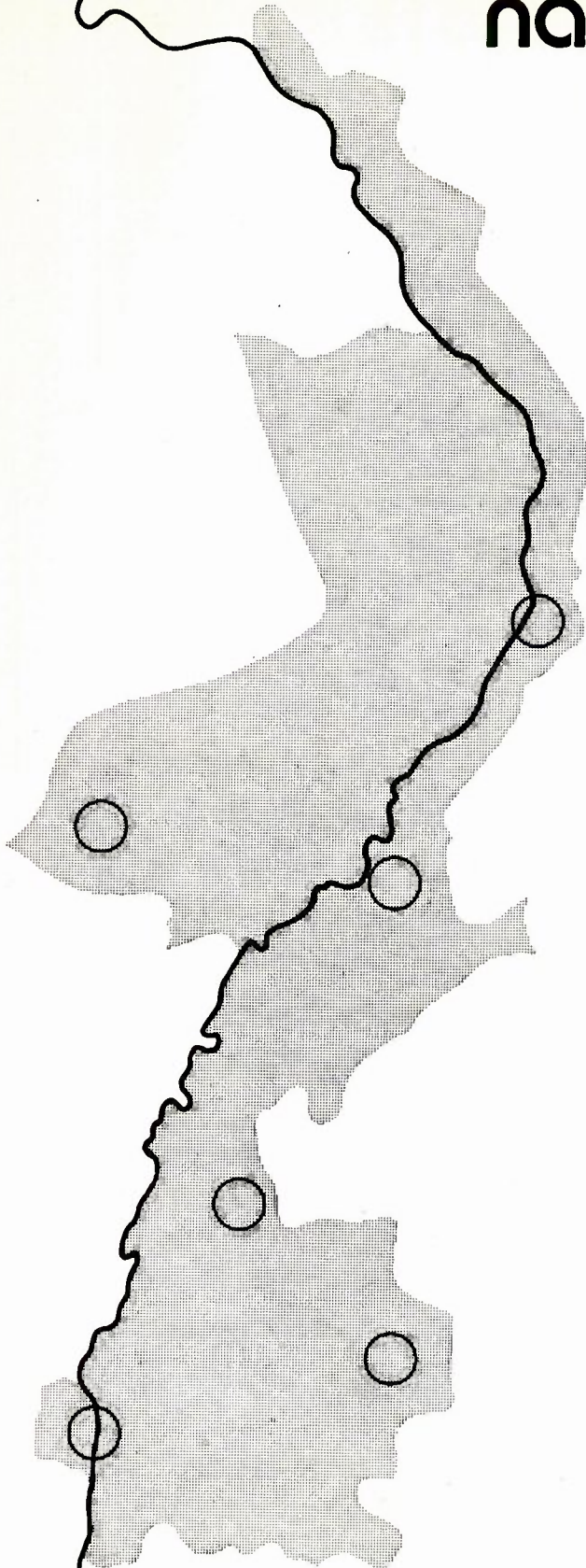

natuurhistorisch maandblad

*”Soosje Kranen wilt betrappen,
Hooft, hoe gij het moet bestaen;
Maeckt een deel papiere kappen,
En dan lijm daerin gedaen;
Maer noch moetje niet vergeten
Aes te leggen in den gront,
Aes, dat des vogels eten
Met een onversaden mont;
Komt'er dan een Kraen gelooopen
Om te Vullen haren krop,
Siet! die moet'et haest bekoopen;
Want het kleeft haer om den kop”*

Jacob Cats

NATUURHISTORISCH MAANDBLAD

II

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap
in Limburg

MAASTRICHT, november 1979

REDACTIERAAD: mevr. drs. F.N. Dingemans-Bakels;
drs. D. Th. de Graaf; J.A.M. Heerkens Thijssen; H.P.M. Hille-
gers; drs. A.W.F. Meyer; W. Ogg; L.J.M. Veugen (eindre-
dacteur).

Redactie-adres: Bosquetplein 7 6211 KJ Maastricht (tel.
043-13671).

ADMINISTRATIE: A.G.M. Koomen, administrateur.
Adreswijzigingen, opgave van nieuwe leden, inlichtingen over
studiegroepen e.d., artikelen voor- en bestelling van Maandbla-
den en/of Publicaties zenden aan:
Administratie Nat. Hist. Genootschap Bosquetplein 7 6211 KJ
Maastricht. Tel. 043-13671; postgiro 1036366.

Afzonderlijke nummers voor leden *f* 1,75 voor niet-leden
f 2,50; dubbelnummers *f* 3,- resp. *f* 4,-. Auteursrechten voor-
behouden.

Op aanvraag verkrijgbaar: Lijst van door het Genootschap uit-
gebrachte publicaties met prijsopgave.

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP

Voorzitter: Dr. P.J.v. Nieuwenhoven,
Trianonstraat 13, 6213 AB Maastricht. Tel. 043-18897

Secretaris: H.P.A.J. Gilissen.
Rector Thijssenstraat 9, 6237 NG Moortveld. Tel. 04461-1179

Penningmeester: J.G.H. Schoenmaeckers,
Johan Frisostraat 4 6267 BC Cadier en Keer. Tel. 04407-1368.
Betalingen: postgiro 1036366 t.n.v. Nat. Hist. Genootschap,
Maastricht.

Lidmaatschap: *f* 30,- per jaar; jeugdleden t/m 17 jaar *f* 7,50,
voor Verenigingen e.d. *f* 90,-.

Het maandblad wordt aan alle leden gratis toegezonden.

Litho's en Druk:
Stereo+Grafia, Maastricht.

ATTENTIE

Het huisadres en tel. nr. van de heer W. Ganzvles is gewijzigd en
luit thans:

Bogaardenstraat 41A 6211 SN Maastricht, tel. 043 - 19977.
Overigens blijft de heer Ganzvles overdag bereikbaar op het
Nat. Hist. Museum, Bosquetplein 7, 6211 KJ Maastricht, tel.
043 - 13671.

ARTIKELEN IN DIT MAANDBLAD

Voor getekende bijdragen zijn auteurs qua inhoud steeds verant-
woordelijk, m.u.v. redactionele commentaren of naschriften.

Bijdragen te richten aan: Redactie Natuurhistorisch Maandblad.
Text éénzijdig getypt met ruime linkermarge en regelafstand 1 1/2.
Latijnse namen van planten, dieren en fossielen (volgens thans
geldende nomenclatuurregels) cursiveren (aangeven met slangen-
lijn); namen van aangehaalde auteurs in kapitalen.

Afbeeldingen (alleen zwart-wit) worden bij voorkeur op kolom-
breedte afgedrukt, bij uitzondering op volle-pagina-breedte. Fo-
to's dienen contrastrijk te zijn; tekeningen waar nodig voorzien
van schaalindeling (i.v.m. evt. verkleining).

Alle bijdragen te voorzien van volledige lijst van aangehaalde
literatuur, in de juiste volgorde: AUTEUR, jaartal. Onverkorte
titel van het geschrift. Tijdschrift Jrg. Nr., bladz.

Een beknopte engelstalige samenvatting is wenselijk.

Voor verdere bijzonderheden raadplege men de redactie.

Overdrukken: als regel stellen wij een aantal maandbladen (va-
riërend van 25-50) kosteloos ter beschikking van de auteur.
Meerdere exemplaren volgens afspraak en tegen vergoeding.

INHOUD

	Pag.
- Verslagen van de vergadering te Maastricht	205
- De stratigrafische plaats van de ondergrondse kalksteengroeven in het Boven-Krijt van Zuid-Limburg	206
- Klimopwaterranonkels in Noord-Limburg: hoe lang nog? Deel I	211
- Anthophora Acstivalis, Panzer (Mooie sachembij)	221
- Werkgroep "Zoogdieren" I.O.	223
- Boekbespreking	224

VERSLAGEN VAN DE MAANDELIJKSE BIJEENKOMSTEN

Te Maastricht 1 november 1979

Met de lezing over de Hoge Fronten in het vooruitzicht bleef het eerste gedeelte van de bijeenkomst, waarin de mededelingen van de leden aan bod komen, beperkt. De heer Kemp bracht een "Doodsbericht" mee van het Vijverbroek, een natuurgebied gelegen te Kessenich op de grens van Nederlands- en Belgisch-Limburg. Hoewel op dit moment al ernstig aangetast door "de nodige jagers, een camping, een vuilnisbelt, sluikestorters en overloop van de pekelleiding" is het nog steeds een waardevol gebied. Er dreigt nu echter een definitief einde in de vorm van afgraving. De actiegroep "Vijverbroek", Kerkstraat 14, 3688 Kinrooi-Kessenich stelt dat het nog niet te laat is en dat we er nog iets aan kunnen doen. In maart 1980 valt de beslissing. Wie van ons doet er wat aan? Een meer plezierige mededeling van de heer Kemp was de waarneming van Kraanvogels op 25 oktober 1979 om 14.56 uur, 28 exemplaren overvliegend van Noord naar Zuid te Lanaken (bossen en heide bij Rekem). De heer Essers liet via de heer Kemp weten dat hij op 22 oktober om half acht 's avonds kraanvogels in Gronsveld had horen overvliegen.

De lezing van Jos Bonnemayer over de Hoge Fronten was bijzonder interessant, met name het deel over de muurhagedissen. Duidelijk werd dat het hier een zeer interessante populatie betreft vooral doordat het de noordelijkste natuurlijke vindplaats is van deze soort (in de wereld) en bovendien doordat ze in de laatste jaren een geïsoleerde positie heeft gekregen. Aanvoer van nieuwe exemplaren via het maasdal is niet meer te verwachten omdat ook hier vroegere vindplaatsen door menselijke activiteiten verdwenen zijn.

Door de restauraties van muren en andere bouwwerken is het aantal vindplaatsen van de muurhagedis ook in de stad Maastricht drastisch verminderd. Alleen in de Hoge en Lage Fronten hebben ze zich kunnen handhaven. De muurhagedissen daar vertonen typische kenmerken van een relictfauna. Zo hebben ze in tegenstelling tot de muurhagedissen in zuidelijker streken grote zwarte vlekjes (waarschijnlijk vanwege de noordelijke positie nodig om beter warmte te kunnen opvangen) en hebben de mannetjes - ook afwijkend - het hele jaar door een rode onderzijde. Men kan zich afvragen of het hier al niet een nieuwe ondersoort betreft.

Ook het gedragsonderzoek leverde interessante gegevens op. Hoewel de restauratie van de Hoge Fronten al flink vordert en dit als een zeer ernstige bedreiging voor deze populatie muurhagedissen beschouwd moet worden, lijkt het er op dat de aannemer, de metselaar, de historici en ook de Dienst Openbare Werken van de gemeente Maastricht serieus rekening proberen te houden met deze met uitsterven bedreigde populatie. Als de goed gedetailleerde aanwijzingen dienaangaande opgevolgd blijven worden en hier en daar nog wat beter in acht genomen, is er inderdaad nog een kans dat deze dieren zich kunnen handhaven. Wij hopen het van ganser harte. Een werkelijk uniek natuurfenomeen zou daardoor behouden blijven!

Summary

Mr. Jos Bonnemayer addressed monthly meeting with a lecture about (*Lacerta muralis*) Wall lizard.

DE STRATIGRAFISCHE PLAATS VAN DE ONDERGRONDSE KALKSTEENGROEVEN IN HET BOVEN-KRIJGT VAN ZUID-LIMBURG

door W.M. Felder

4 De groeven tussen Heer en Eijsden

In de steile oostelijke dalhelling van het Maasdal en het droogdal (Dorrengrub), dat zich uitstrekt vanaf Gronsveld tot Margraten, dazomen op vele plaatsen kalkstenen uit het Boven-Krijt. In het noordelijke deel, vanaf de Heerderberg tot aan de Riesenberg, kalkstenen uit de formatie van Maastricht. Als

gevolg van een algemene helling stijgen deze kalkstenen van noord naar zuid. Aan de voet van de Riesenberg komt voor het eerst kalksteen uit de Formatie van Gulpen (Kalksteen van Lanaye), tabel 1, aan de oppervlakte. Verder naar het zuiden komt deze kalksteen zo hoog te liggen dat deze even ten zuiden van de Schone Grub de bovenkant vormt van het kalksteenpakket.

Met uitzondering van de prehistorische vuursteenmijnen in het Rijkshölderbosch bevinden zich alle ondergrondse groeven in de Formatie van Maastricht (Maastrichtse kalksteen).

TABEL 1

Lithostratigrafische indeling van het Boven Krijt en de Dano-Montien Kalksteen in Zuid-Limburg (Nederland) en het aangrenzende gebied				Uhlenboek 1912	Hecker 1966
Door: W. M. Felder en H. J. Albers					
Oost West van de Maas					
Formatie van Houthem	Boven	Kalksteen van Geleen	Vc	Horizont van Lutterade	R
		Kalksteen van Bunde	Vb	Horizont van Geleen	Q
		Kalksteen van Geulhem	Va	Horizont van Bunde	P
Formatie van Maastricht	Boven	Kalksteen van Meerssen	IVf	Horizont van Vroenhoven	Md
		Kalksteen van Nekum	IVe	Horizont van Caster	N M L
		Kalksteen van Emael	IVd	Horizont van Laumont	Mc
	Onder	Kalksteen van Schiepersberg	IVc	Horizont van Romontbos	I
		Kalksteen van Gronsveld	IVb	Horizont van Schiepersberg	Mb
		Kalksteen van Valkenburg	IVa	Horizont van St. Pieter	H
Formatie van Gulpen	Boven	Kalksteen van Lanaye	IIIg	Horizont van Lichtenberg	Ma
		Kalksteen van Lixhe 3	IIIf	Horizont van Nivelles	Cr4
		Kalksteen van Lixhe 2	IIIe	Horizont van Bois	F
	Onder	Kalksteen van Lixhe 1	IIId	Horizont van Hallembaye 1	Cr3c
		Kalksteen Vylen	IIIc	Horizont van Wahlwillet	Cr3b
		Kalksteen van Beutenaken	IIIf	Horizont van Bovenste Bosch	B C
		Kalksteen van Zeven Wegen	IIIa	Horizont van Slonaken	B
		Zand van Terstraeten	IIIf	Horizont van Zeven Wegen	Cr3a
		Zand van Beusdal	IIe	Horizont van Terstraeten	A
		Zand van Beusdal	IIId	Horizont van Beusdal	Cr2
Formatie van Vaals	Onder	Zand van Vaalsbroek	IIId	Horizont van Overgeul	A*
		Zand van Gemmenich	IIc	Horizont van Gemmenich	
		Zand van Cottessen	IIb	Horizont van Cottessen	
		Zand van Raten	IIa	Horizont van Raten	
		Zand van Hauset	Ic	Horizont van Flög	
Formatie van Aken	O	Zand van Aken	IIb	Horizont van Schampelheide	Cr1
		Klei van Hergenrath	Ia	Horizont van Hergenrath	

1979 - 1a

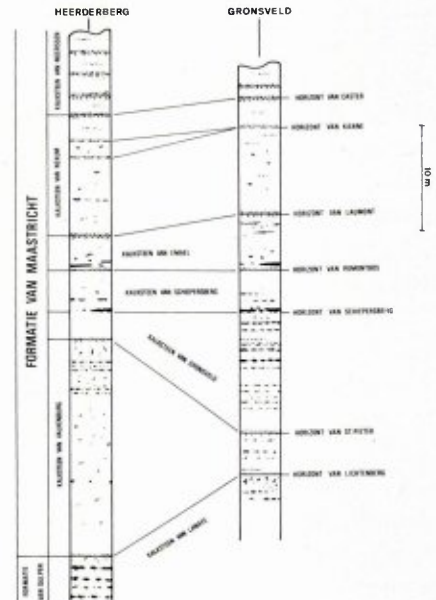

Fig. 1
Correlatie van de kalkstenen uit de Formatie van Maastricht tussen de Heerderberg (bij Huize St. Joseph) en Gronsveld (Savelsbosch).

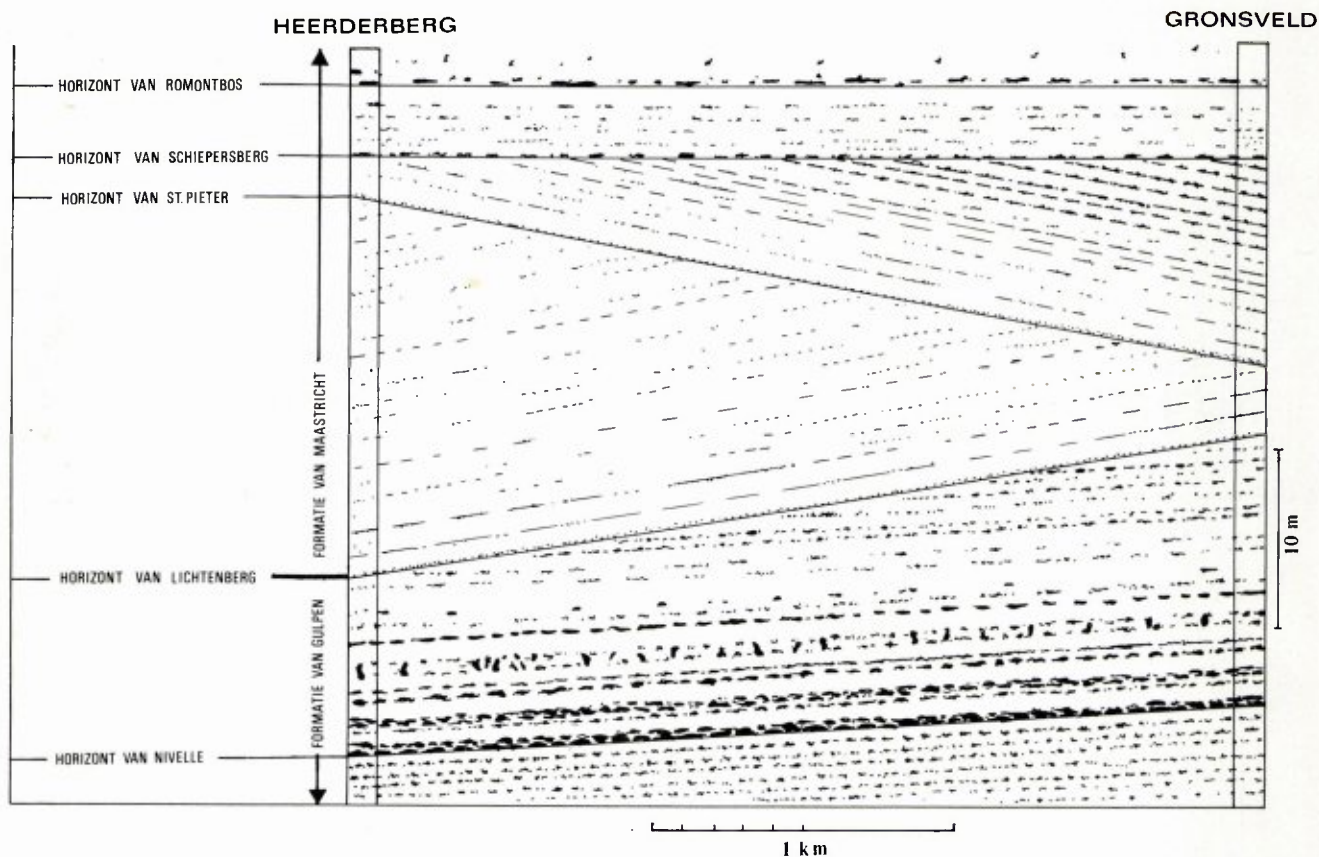

Fig. 2

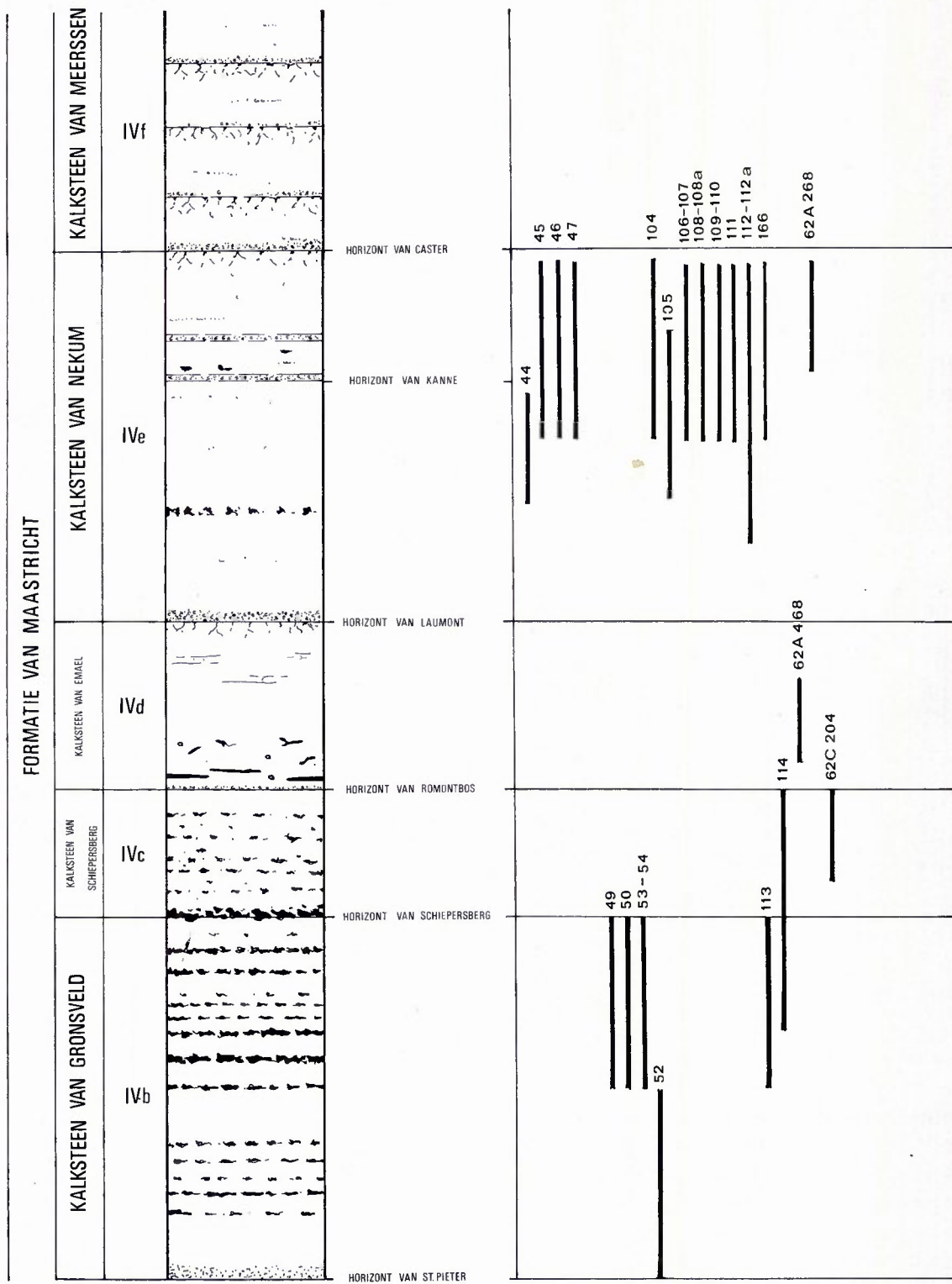
Schematisch beeld van de opbouw van de kalkstenen in het hoogste deel van de Formatie van Gulpen en het onderste deel van de Formatie van Maastricht tussen de Heerderberg (bij huize St. Joseph) en Gronsveld (Savelsbos). De horizont van Lichtenberg, -St. Pieter en -Schiepersberg zijn duidelijk discordantievlakken.

De opbouw van de Formatie van Maastricht bij Heer en Gronsveld vertoont in het onderste deel opvallende verschillen. In figuur 1 zijn de verschillen in opbouw weergegeven. Het meest opvallende is de grote toename in dikte van de Kalksteen van Valkenburg van zuid naar noord en een afname in dikte van de Kalksteen van Gronsveld. In de omgeving van de Heerderberg bedraagt de dikte van de Kalksteen van Valkenburg ca. 20 m en de Kalksteen van

Gronsveld ca. 2.50 m. In de omgeving van Gronsveld bedraagt de dikte van de Kalksteen van Valkenburg ca. 4. - m en de Kalksteen van Gronsveld ca. 11 m.

In fig. 2 is op schematische wijze weergegeven hoe ingewikkeld de opbouw van het Kalksteenpakket in dit gebied is.

In het noordelijke deel van het hier beschreven gebied bevinden de ondergrondse groeven zich alle-

Tabel 2

Stratigrafisch overzicht van de ondergrondse bouwsteengroeven tussen Cadier en Keer en Gronsveld. Zie voor de verklaring van de codenummers en locaties van de groeven: Van Wijngaarden (1967).

maal in het hoogste deel van de Kalksteen van Nekum, tabel 2. Het zijn de groeven:

- No 44 Nieuwe groeve Huize St. Joseph
- No 45 Deel van de Heerderberg
- No 46 Keerderberg, zuid
- No 47 Keerderberg, midden
- No 48 Keerberg, noord
- No 104 Bakkersberg
- No 105 Scharnderberg
- No 106 Deel van de Heerderberg
- No 107 Deel van de Heerderberg
- No 108 Mosterdberg
- No 108a Mosterdberg, noord
- No 109 Kleinberg, noord
- No 110 Kleinberg, zuid
- No 111 Hotsboom
- No 112 De Hel
- No 112a De kleine Hel
- No 166 Groeve Huize St. Joseph
- No 62A-268 Groeve boven de Nieuwe groeve Huize St. Joseph. Deze laatste is niet genoemd door Van Wijngaarden (1967).

In de omgeving van Gronsveld ligt het belangrijkste bouwsteenniveau in het hoogste deel van de Kalksteen van Gronsveld. Dit is een zeer uniek bouwsteenniveau. De Kalksteen van Gronsveld, die in de regel maar 5 tot 6 m dik is, heeft in de omgeving van Gronsveld een dikte van 11 tot 12 m. Het hoogste deel van deze kalksteen bestaat uit een afwisseling van lagen kalksteen met lagen kalksteen met vuurstenen, fig. 1 en tabel 3. Dat deel van deze kalksteen komt waarschijnlijk alleen voor in de omgeving van Gronsveld. De groeven die in dit niveau liggen zijn:

- No 49 Wijngaardsberg
- No 50 Riesenberg
- No 53 Grote Dolekamer
- No 54 Kleine Dolekamer
- No 113 Trichterberggroeve.

In de Kalksteen van Emael ligt maar één groeve, 62A-468, groeve Savelsbos 2. Deze groeve is niet vermeld door Van Wijngaarden (1967), tabel 2. Ook in de Kalksteen van Schiepersberg ligt maar een kleine groeve, No 114, groeve Savelsbos 1, tabel 2 en 3.

Een uitzonderlijke plaats wordt ook ingenomen door de groeve No 52, Varkensgat. Deze ligt in het onderste deel van de Kalksteen van Gronsveld en de top van de Kalksteen van Valkenburg, tabel 3. Niet nauwkeurig bekend is de stratigrafische plaats van de volgende groeven:

- No 115 groeve Lebensbosch
- No 116 groeve Steinbergske
- No 128 Cadierdal groeve 1
- No 128a Cadierdal groeve 4
- No 128b Cadierdal groeve 2
- No 128c Cadierdal groeve 3

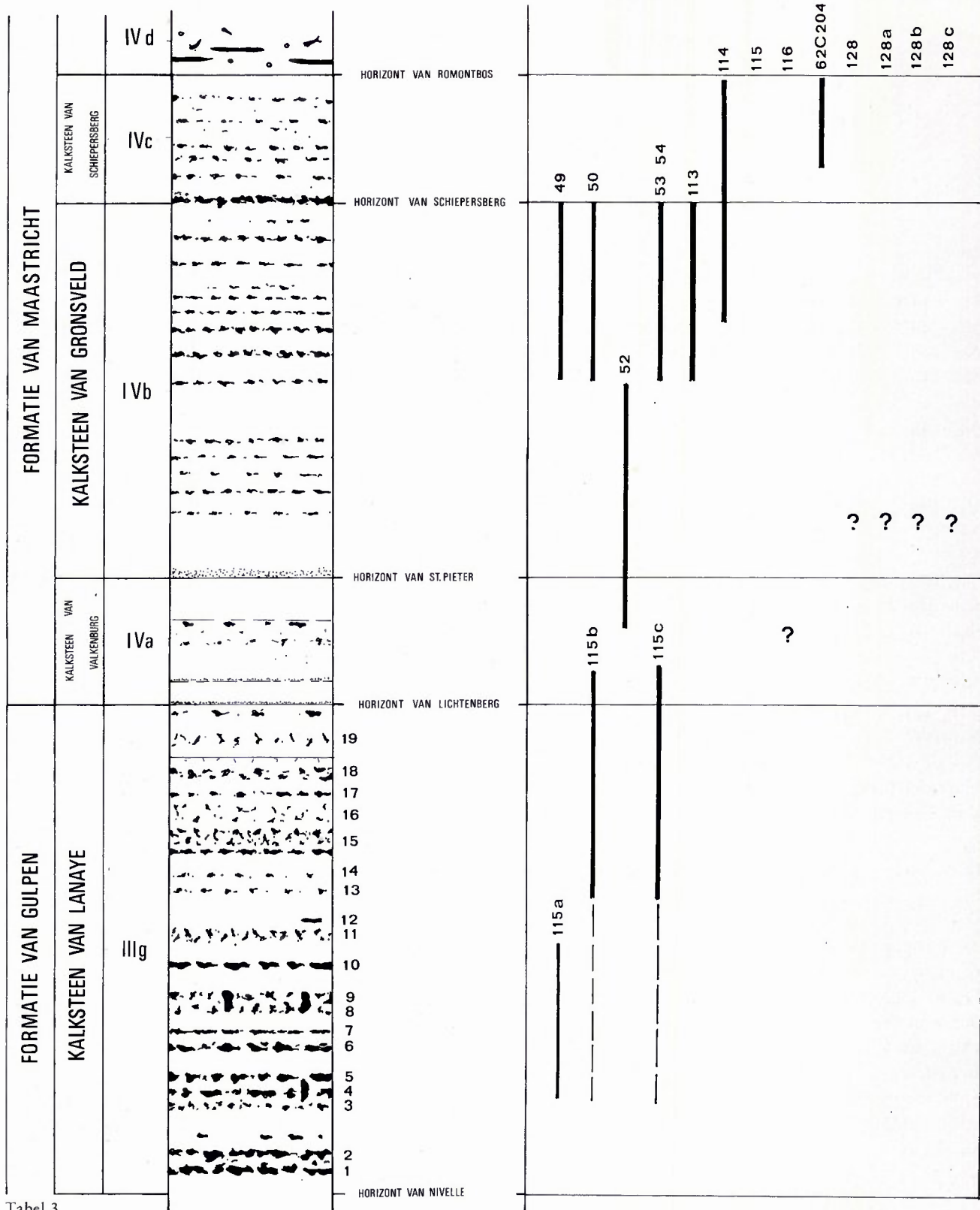
Al deze groeven liggen in het onderste deel van de Formatie van Maastricht.

Een afzonderlijke stratigrafische plaats wordt ook ingenomen door de groeven:

- No 115a Prehistorische vuursteenmijnen
- No 115b De Abri
- No 115c Henkeput

Deze groeven liggen in de Kalksteen van Lanaye, het hoogste deel van de Formatie van Gulpen, tabel 1 en 2.

In prehistorische vuursteenmijnen zijn vuurstenen uit de kalksteen van Lanaye gedolven in het Neolithicum (ca. 3200-3000 v. Chr. Zie hierover P.J. FELDER en P.C.M. RADEMAKERS (1973). Over de aard en de ouderdom van de Abri en de Henkeput zijn de meningen verdeeld. Zie hierover H. SCHROEVERS-KOMMANDEUR, M. en S. DE JAGER (1966).

Tabel 3

Stratigrafisch overzicht van de ondergrondse groeven tussen Gronsveld en Rijckholt.

Zie voor de verklaring van de codenummers en locaties van de groeven: Van Wijngaarden (1967).

Literatuur

FELDER P.J. en P.C.M. RADEMAKERS, (1973) Opgraving van prehistorische vuursteenmijnen in Rijkholt-St. Geertruid. Een overzicht van de bereikte resultaten. *Natuurhist. Maandblad*, Jrg. 62, No 5/6, blz. 61-74.

SCHROEVERS-KOMMANDEUR, H en S. DE JAGER, (1966): De Henkeput. *Natuurhist. Maandblad*, Jrg. 55, No 7/8, blz. 117-126.

WIJNGAARDEN, A. VAN, (1967) Ons Krijtland Zuid-Limburg III. De ondergrondse kalkgroeven van Zuid-Limburg. *Wetenschappelijke Med. No 71, Kon. Ned. Natuurhist. Ver.*

KLIMOPWATERRANONKELS IN NOORD-LIMBURG: HOE LANG NOG?

(DEEL I)

door

P.J.J. VAN DEN MUNCKHOF

Parkweg 50

6511 BH Nijmegen

Ik kan me de dag goed herinneren, waarop ik de eerste Klimopwaterranonkels van m'n leven te zien kreeg. Dat was op 17 mei 1973, in het toendertijd nog ongeschonden Loobeekdal in de gemeente Venray. Ik was op die dag bezig de flora van dit door ruilverkaveling bedreigde beekdal te inventariseren. In het Weverslose Broek had ik al meer dan 100 plantensoorten, waaronder zeldzame zoals de Slangewortel (*Calla palustris*), opgeschreven en vanuit dit broekbosgebied liep ik door een grasland naar de Zijtak Weverslose Beek. In het slootje naast het weiland trokken prachtig bloeiende Gewone Waterranonkels (*Ranunculus aquatilis* spp. *peltatus*) mijn aandacht. Terwijl ik deze nieuwe soort in de plantenlijst bijschreef, zag ik in de sloot een massa niervormige, klimopachtige blaadjes van een waterplant die ik niet kon thuisbrengen. Na enig zoeken vond ik tussen de talloze bladeren enkele onooglijke bloempjes. Het groen werd gedetermineerd en even later kon weer een nieuwe soort aan de lijst van het Loobeekdal worden toegevoegd; *Ranunculus hederaceus*, Klimopwaterranonkel.

Vanaf die meidag in '73 behoort de Klimopwaterranonkel tot mijn favoriete plantesoorten. Niet omdat dit waterranonkeltje een overweldigende schoonheid bezit of forse afmetingen heeft. Nee, omdat het plantje mij er steeds weer aan herinnert dat ze hier en daar nog bestaán, die oecologisch zeer rijke landschappen waarvan Nederland rond de eeuwwisseling nog uitgestrekte oppervlakten moet hebben bezeten.

1. Een signalement van de Klimopwaterranonkel

Ranunculus hederaceus behoort tot de grote familie der Ranonkelachtigen (*Ranunculaceae*), waartoe ook bijvoorbeeld boterbloemen en de Dotterbloem (*Caltha palustris*) gerekend worden. Het plantje is enkele centimeters tot enige decimeters groot. De bladeren zijn ondiep drie- tot vijflobbig. De lobben zijn aan de voet 't breedst (zie o.a. figuur 1). De bloempjes zijn witachtig en klein. De bloemkroon is zo'n 3 tot 6 mm in doorsnede. De kroonblaadjes zijn wat langer dan de kelk (zie figuur 2). Volgens de "Flora van Nederland" (van Ooststroom, 1975) bloeit de Klimopwaterranonkel van april tot september. Verschillende keren trof ik echter al in de laatste decade van maart bloempjes aan.

Fig. 1.

Bloeiende Klimopwaterranonkel. Lossing Klein Oirlo, 6 april 1974. Foto M. van den Munckhof.

Fig. 2.

Bloeiende Klimopwaterranonkel. Lossing Klein Oirlo, 6 april 1974. Foto M. van den Munckhof.

2. Vindplaatsen in Noord-Limburg

Vóór 1950 is de Klimopwaterranonkel in Nederland in 104 verschillende uurhokken (oude indeling) aangetroffen, waarvan er 4 in Noord-Limburg liggen (CUPPEN, 1979). Na 1950 wordt de Klimopwaterranonkel door Segal (SEGAL, 1967) slechts voor 8 uurhokken-oude-indeling vermeld.

Weeda geeft de plant in 1975 op voor 23 hokken van de oude indeling en 24 "nieuwe" hokken (WEEDA, 1975). In 1976 vermeldt Weeda de Klimopwaterranonkel voor 25 oude en 26 nieuwe uurhokken (schriftelijk mededeling A.J. Quené-Boterbrood). Die 26 nieuwe uurhokken zijn aangegeven in figuur 3. In Noord-Limburg heb ik *R. hederaceus* in 6 hokken aangetroffen; deze zijn ook in figuur 3 opgenomen. Uit figuur 3 blijkt, dat bijna 20% van de Nederlandse uurhokken in Noord-Limburg ligt. Al-

leen op de Veluwe komt de Klimopwaterranonkel in méér hokken voor.

Toen de 6 Noordlimburgse uurhokken nog niet bekend waren, werd *R. hederaceus* ingedeeld in uurhokfrequentieklasse (UFK) 3 (ARNOLDS & VAN DER MEIJDEN, 1976); de plant werd toen dus als "zeldzaam" beschouwd (VANOOSTSTROOM, 1975). Zoals we in figuur 3 kunnen zien, is de Klimopwaterranonkel na 1950 in minstens 32 hokken aangetroffen en hoort de soort dus in UFK 4 thuis; ze dient niet langer zeldzaam genoemd te worden, doch "vrij zeldzaam".

De Noordlimburgse vindplaatsen liggen in de gemeenten Venray, Meerlo-Wanssum en Grubbenvorst, in 17 kilometerhokken (zie voor een kaartje CUPPEN, 1979). Er zijn 5 hoofdvindplaatsen te onderscheiden; de dalen van de Loobeek, Oostrumse

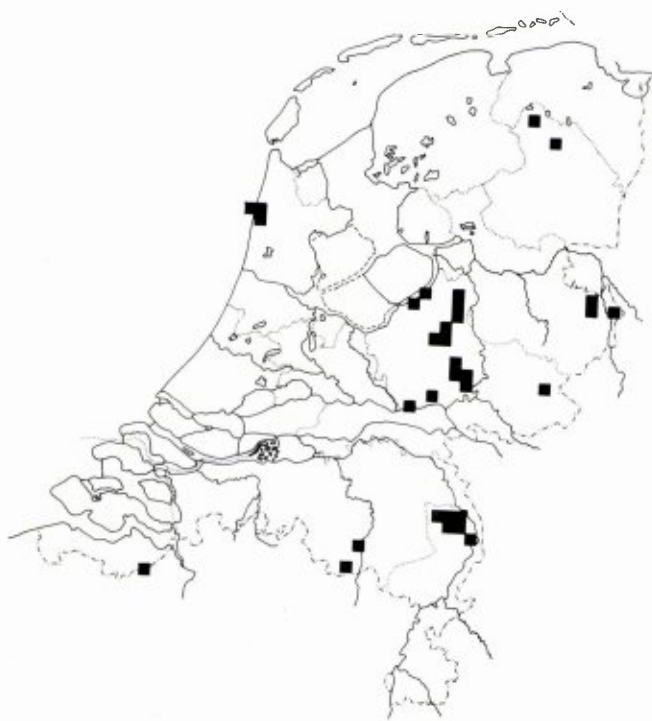

Fig. 3.

De verspreiding van de Klimopwaterranonkel in Nederland na 1950.

Beek, Leigraaf en Lollebeek en het Kaldenbroek. De meeste vindplaatsen zijn reeds - summier - in de literatuur beschreven. Hieronder zullen ze allemaal uitvoerig behandeld worden. Ook de vele bedreigingen waaraan ze blootstaan, komen ter sprake.

2.1. Het Loobeekdal (gemeente Venray)

Voor een nauwkeurige beschrijving van het landschap van dit beekdal zij verwezen naar VAN DEN MUNCKHOF, 1979. Zoals we reeds zagen werd *Ranunculus hederaceus* in het dal van de Loobeek ontdekt op 17 mei 1973, in de slootjes a en b van figuur 4. Op 28 juni '73 trof ik in de gehele Zijtak Weverslose Beek (zie figuur 4c, 5 en 6) Klimopwaterranonkels aan. Ook in de benedenlopen van een viertal kavelslootjes, die in de Zijtak Weverslose Beek uitmondten (figuur 4; d, e, f en g) groeide *R. hederaceus*. Op 18 september 1976 ontdekten J. Cuppen en ik Klimopwaterranon-

kels in de benedenloop van de Weverslose Beek (figuur 4; h). En op 8 april 1978 trof ik *R. hederaceus* aan in de beide bermslootjes van een onverhard weggetje (figuur 4; i en j). Gemakshalve zullen we alle tot nu toe genoemde sloten en beekjes tesamen "groeiplaats Weverslo" noemen.

Al deze watertjes stonden met elkaar in open verbinding; ze behoorden allemaal tot het stroomgebied van de Weverslose Beek. De groeiplaats Weverslo

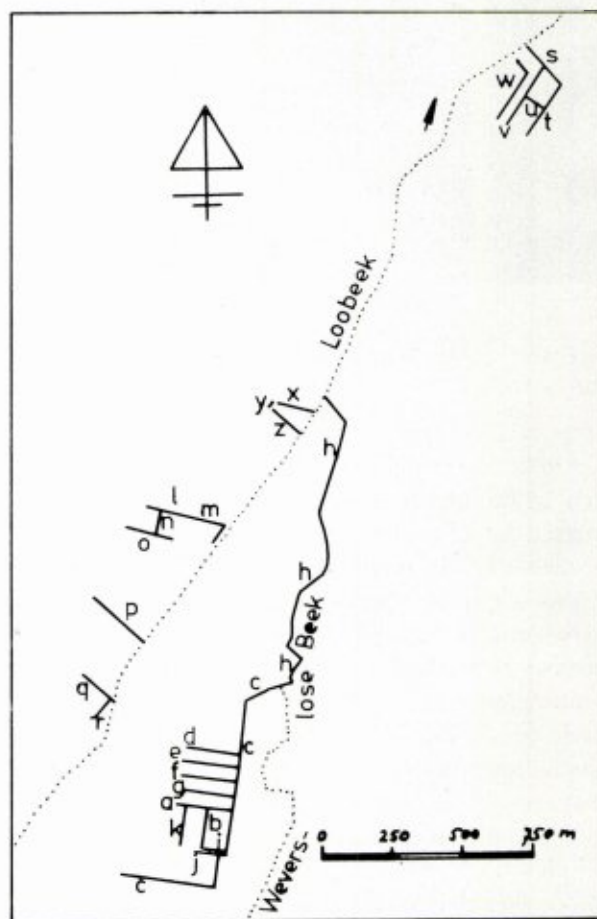

Fig. 4.

Groeiplaatsen van de Klimopwaterranonkel in het Loobeekdal.

Fig. 5.

De vroegere Zijtak Weverslose Beek, 4 mei 1974. Foto M. van den Munckhof.

ligt in het grote dal van de Loobeek. De sloten werden in hoofdzaak gevoed door kwelwater uit de hogere zandgronden aan weerszijden van het dal (CUPPEN, 1979). Alleen de Weverslose Beek en haar Zijtak waren op sommige plaatsen - vooral bij duikers - enkele decimeters diep. In de rest van deze beekjes en in de slootjes stond vaak slechts enkele centimeters water. In de zomer waren de Weverslose Beek en de Zijtak daarvan vaker zó ondiep, dat wegschietende stekelbaarsjes er voren in het water trokken omdat deze visjes hier en daar gewoon met hun rug boven de waterspiegel uit kwamen. Verschillende malen heb ik alle sloten van de groeiplaats Weverslo helemaal droog zien staan en zelfs de Zijtak Weverslose Beek en de Weverslose Beek vielen wel eens geheel droog. In de berm- en kavelslootjes a,b,d,e,f,g,i, en j van figuur 4 was *R. hederaceus*

plaatselijk uitermate talrijk ondanks het vaker (soms langdurig) uitdrogen van de sloten. Of misschien moet ik wel schrijven: dankzij het uitdrogen. Want omdat de genoemde slootjes ondiep waren en vaak droog vielen, groeiden ze in de zomer snel dicht, meestal hoofdzakelijk met Mannagras (*Glyceria fluitans*), waardoor slootonderhoud in het winterhalfjaar dringend noodzakelijk werd. Dit onderhoud geschiedde in handkracht; in de grotere beken door mensen van Waterschap "Noord-

Fig. 6.

De vroegere Zijtak Weverslose Beek, 4 mei 1974. Foto M. van den Munckhof.

Limburg'', in de kleinere sloten door de eigenaren van de aangrenzende graslanden. Daarbij werden de oevers gemaaid en de slootbodems ontdaan van alle vegetatie. In de figuren 5 en 6 is de vroegere Zijtak Weverslose Beek vrij kort na zo'n onderhoudsbeurt te zien.

Meestal werd het van de slootbodem geschepte materiaal (planten en modder) boven op de oevers of in de graslanden langs het prikkeldraad gedeponeerd,

Fig. 7.
Vegetatie van Klimopwatteranonkels in sloot a van fig. 4, 8 april 1978.

Fig. 8.
Vegetatie van Klimopwatteranonkels in sloot a van fig. 4, 4 mei 1974. Foto M. van den Munckhof.

met de planten (op de kop) onder en het bodemslib boven. Dit slib nu vormde een zeer geschikte voedingsbodem voor zaailingen van *Ranunculus hederaceus*, met name wanneer het als een dunne laag over de oevers of in de graslanden uit was gesmeerd. Volgens Segal kan ontkieming van het zaad van de Klimopwatteranonkel gedurende een lange periode (tot in de winter toe) plaatsvinden. Hij schrijft o.a.; "sometimes thousands of young seedlings were found". (SEGAL, 1967).

In de winter 1975 - 1976 ontdekten J. Cuppen en ik (op 28 februari 1976) duizenden zaailingen langs sloot a, op uit de sloot afkomstig slib. Ook in de daaropvolgende winter (7 november 1976) troffen wij langs dezelfde sloot grote aantallen zaailingen aan. On nog een tweede reden had de Klimopwatteranonkel indirect profijt van het uitdrogen van de sloten en direct van het slootonderhoud. Nadat in

Fig. 9.

Klimopwaterranonkels in sloot a van fig. 4, 4 mei 1974. Foto M. van den Munckhof.

het winterhalfjaar tijdens het schonen van de sloten vrijwel de complete slootbodemflora was verwijderd, slaagde de Klimopwaterranonkel erin zich zeer snel over de vrijgekomen slootbodem uit te breiden. Tot in het late voorjaar, wanneer ook de concurrerende planten zich door zaad of (vanaf de oevers) middels wortelstokken op de slootbodem vestigden, had de Klimopwaterranonkel het rijk alleen. Na het schonen in de herfst of winter werden in de sloten van de groeiplaats Weverslo tot eind mei vaak zeer grote aantallen Klimopwaterranonkels aangetroffen. De figuren 7, 8 en 9 geven een beeld van *Ranunculus hederaceus*-vegetaties in sloot a van figuur 4. Opvallend is dat op de foto van figuur 7 (genomen op 8 april 1978) nog vrijwel geen Mannagras tussen de Klimopwaterranonkels groeit. Op de foto's van de figuren 8 en 9, die een maand later in het groeiseizoen zijn genomen (4 mei 1974) zien we al verschil-

lende exemplaren van het Mannagras. Omstreeks begin juni raakten de smalle sloten ieder jaar geheel begroeid met Mannagras, terwijl vanaf de oevers andere planten (meest grassen) de sloot in groeiden. 's Zomers waren in de sloten slechts zeer weinig Klimopwaterranonkels terug te vinden. Pas in het najaar of in de winter, na het schonen, breidde *R. hederaceus* zich weer explosief uit.

Het massale voorkomen van de Klimopwaterranonkel in de zeer ondiepe sloten van de groeiplaats Weverslo is in tegenspraak met de bewering van WESTHOFF C.S., 1973, dat *Ranunculus hederaceus* "kan groeien in water, dat slechts enkele centimeters diep is", doch "eerst in dieper water" tot dominantie komt.

Als de sloten van groeiplaats Weverslo water bevatten, dan stroomde dit altijd zeer langzaam. In de wat sneller stromende Zijtak Weverslose Beek en in de vrij snel stromende Weverslose Beek werden vaker exemplaren aangetroffen, die duidelijk door de stroming van elders waren aangevoerd, vermoedelijk uit de slootjes a, d, e, f, g, i en j van figuur 4 en uit de bovenloop van de Zijtak Weverslose Beek. Met name aan de stroomafwaartse zijde van een duiker bij de mondingen van de slootjes i en j dreven meerdere malen losse Klimopwaterranonkels. Net stroomafwaarts van de mondingen van de slootjes a, d, e, f en g groeiden ook vaak losgespoelde Klimopwaterranonkels. En achter de nabij de monding gelegen duiker van figuur 10 dreven soms hele matjes van elders afkomstige exemplaren in de Zijtak Weverslose Beek. Hier en daar bleken verplaatste Klimopwaterranonkels zich in de beekbodem of achter allerlei voorwerpen verankerd te hebben met hun wortels. Daar *R. hederaceus* ook stroomopwaarts van slootje j (figuur 4) nog plaatselijk, tot bijna aan de oorsprong van het beekje, voorkwam is het vrijwel zeker dat de soort in de Zijtak Weverslose Beek niet alleen vanuit zijslotjes is terechtgekomen. De Klimopwaterranonkels in de sneller stromende We-

Fig. 10.

De vroegere Zijtak Weverslose Beek (achtergrond) met een zijnsloot (voorgrond), 4 mei 1974. Foto M. van den Munckhof.

verslose Beek waren zeer waarschijnlijk wèl allemaal van elders aangevoerd. In deze beek groeiden namelijk uitsluitend stroomafwaarts van de monding van de Zijtak Weverslose Beek Klimopwaterranonkels. Op één uitzondering na waren het allemaal drijvende, niet wortelende plantjes; slechts op 18 september 1976 ontdekten J. Cuppen en ik een paar kleine, in de bodem wortelende exemplaren in de (drooggeval- len) Weverslose Beek. Los drijvende Klimopwater-

ranonkels werden in de beek tot dichtbij de monding in de Loobek aangetroffen. Wanneer we aannemen dat ze oorspronkelijk minstens uit sloot d van figuur 4 afkomstig zijn, dan zijn ze minimaal over een afstand van zo'n 1400 meter weggevoerd door stromend water. Het afdrijven van Klimopwaterranonkels komt -zoals we nog zullen zien -wel vaker voor. Segal schrijft er het volgende over; "That after a heavy fall of rain plants are washed away by the

streams has actually been observed on several occasions" en "R. hederaceus is not tolerant of strong currents, but as has been shown, it is quite capable of maintaining itself for some time in more sheltered places downstream, after it has been washed away, in the form of a floating mat of vegetation in deeper water" (SEGAL, 1967) In alle watertjes van de groeiplaats Weverslo werd de Klimopwaterranonkel vergezeld door Mannagras; in sloot a van figuur 4, in de Zijtak Weverslose Beek en in de Weverslose Beek door de Gewone Waterranonkel, in de bovenloop van de Zijtak Weverslose Beek door Waterviolier (*Hottonia palustris*), in sloot a door Blaartrekkende Boterbloem (*Ranunculus sceleratus*) en in vrijwel alle waterlopen door Gewoon Sterrekroos (*Callitriche platycarpa*). In de Zijtak Weverslose Beek kwam bovendien nog o.a. een kranswier voor.

Op 22 maart 1974 werd in het Loobeekdal de groeiplaats Hendrik (figuur 4, slootjes 1 t/m o) ontdekt. Hier bleken enkele Klimopwaterranonkels te groeien in de ernstig door huishoudelijk afvalwater verontreinigde lossing Straat (figuur 4, sloot 1). Ze groeiden er boven de waterspiegel op slib, onderaan de oevers. Dat *Ranunculus hederaceus* in vervuild water groeit, schijnt niets abnormaals te zijn. Segal (l.c.) vermeldt dat deze waterranonkel voorkomt in sloten die afvalwater van boerderijen of fabrieken ontvangen op plaatsen waar bemesting door vee plaatsvindt, plaatsen in steden en dorpen en bij campings; "In the Schoorl area, but also elsewhere, I observed the most opulent stands of *R. hederaceus* in places with a rather strong pollution, not infrequently even where papers, discarded tins, old bicycle tyres and other refuse had been dumped".

De Klimopwaterranonkel schijnt een niet te laag fosfaat- en nitraatgehalte van het water op prijs te stellen (WEEDA, 1975). In gebieden waar gebrek aan opneembaar fosfaat is, zou de soort groeien op plaatsen waar dit gebrek wordt opgeheven door bemesting of vervuiling.

Eveneens op 22 maart 1974 ontdekte ik (weinig) Klimopwaterranonkel in de kavelstootjes n en o van figuur 4. Op 27 december 1975 troffen J. Cuppen en ik ook in sloot m enige exemplaren aan.

De derde groeiplaats van het Loobeekdal, Haag (sloot p, q, r in fig. 4) werd ook op 22 maart 1974 ontdekt. In sloot p bleek de grootste aaneengesloten mono-vegetatie van *Ranunculus hederaceus* van alle Noordlimburgse vindplaatsen voor te komen; de waterranonkel groeide er over een lengte van meer dan 100 meter over de volle breedte van de sloot! In sloot r van figuur 4 werden nog enkele Klimopwaterranonkels ontdekt. Op 23 maart 1975 troffen Th. Hesen en ik ook in sloot q enkele (bloeiende) exemplaren aan.

Op 20 april 1974 ontdekte ik in het Loobeekdal de groeiplaats Endepoel (figuur 4, sloot s t/m w). Er bleken op die dag zeer veel (bloeiende) Klimopwaterranonkels te groeien in de sloten s en v.

Net als bij Weverslo en Haag waren beide sloten hier en daar over tientallen meters lengte met Klimopwaterranonkels begroeid. Op 27 december 1975 troffen J. Cuppen en ik op de groeiplaats Endepoel *R. hederaceus* aan in de sloten s t/m w. Bij de samenvloeiing van de sloten u en v groeiden verschillende exemplaren van de landvorm van de Klimopwaterranonkel in een grasland, rondom enkele betonnen drinkputten voor vee. Ze stonden er alleen op door koeien flink opengetrapte plaatsen, samen met Vogelmuur (*Stellaria media*), Schijfkamille (*Matricaria matricarioides*), Engels Raaigras (*Lolium perenne*), Kruidende Boterbloem (*Ranunculus repens*) en Straatgras (*Poa annua*). Zelfs in een ondiepe, droogstaande put groeide een Klimopwaterranonkeltje (J. CUPPEN, 1979). Waarschijnlijk profiteert *Ranunculus hederaceus* in trapgaten op ongeveer dezelfde manier van het stuktrappen van de vegetatie door vee als in de kwelstoten van het schonen; in beide gevallen wordt de bestaande vegetatie geheel of grotendeels vernield en/of verwijderd, waardoor voor

de Klimopwaterranonkel zo broodnodige open plekken ontstaan.

Op 7 november 1976 zagen J. Cuppen en ik langs sloot s een klein aantal zaailingen van *Rm hederaceus* op bij het schonen uit de sloot verwijderd slib. Op 27 mei 1978 trof ik in sloot s weer veel Klimopwaterranonkels aan; er stond een vrij groot aantal in bloei.

Op 29 mei 1976 toonde J. Cuppen mij in het Loobeekdal de groeiplaats Pas (figuur 4, sloot x, y en z). Er groeiden plaatselijk zeer veel Klimopwaterranonkels.

De voornaamste bedreiging voor de Klimopwaterranonkels van het Loobeekdal is ruilverkaveling "Overloon-Merselo", die al jaren in uitvoering is. Al in het begin van de zeventiger jaren zijn pogingen in het werk gesteld om delen van het beekdal als landschapsreservaat buiten de ruilverkaveling te houden. Daarin lagen verschillende grote groeiplaatsen van de Klimopwaterranonkel. Voor de pogingen tot behoud van een deel van het Loobeekdal raadplegen o.a. CUPPEN, 1976, 1977; CUPPEN C.S., 1974, 1975; VAN INGEN 1973; VAN DEN MUNCKHOF 1973, 1979; VERSTRAELEN, 1973).

H. Cuppen 1977 schreef in 1977 over de Loobeek; "Helaas wordt deze beek ten tijde van het verschijnen van dit verslag in het kader van de ruilverkaveling Overloon-Merselo genormaliseerd. Het gehele beekdal dreigt hierdoor zijn unieke waarde -het is één van de laatste en grootste groeiplaatsen van de Klimopwaterranonkel (*Ranunculus hederaceus* L.) in Nederland - te verliezen." Niet ten onrechte vreest hij dat de groeiplaatsen in het Loobeekdal verloren gaan. (CUPPEN 1979). Jammer genoeg is de natuurbescherming er niet in geslaagd het gewenste beekdalreservaat te stichten. Wel is er een gesprek geweest tussen een vertegenwoordiger van Staatsbosbeheer en de Werkgroep Milieu uit Horst. Daarin werd door die werkgroep op een kaart precies aangegeven welke sloten en beken van het

Loobeekdal waardevol waren; deze waterlopen zouden dan zoveel mogelijk buiten de ruilverkaveling gehouden worden. Ook bijna alle watertjes van figuur 4 werden op die kaart aangegeven. Bij de uitvoering van de ruilverkaveling blijken echter tot nu toe bijna alle waardevolle sloten gewoon gedempt te worden. Zo zijn bijvoorbeeld de sloten x en z van figuur 4 al enkele jaren geleden vernietigd. De sloten van de groeiplaats Endepoel lagen er op 28 oktober 1978 zeer slecht bij. Bij sloot s stond al een graafmachine klaar. In de graslanden liep nergens nog vee en overal waren de prikkeldraadafrasteringen verwijderd. De kavelsloten had men in de herfst van '78 maar niet meer geschoond; dat had geen zin meer omdat ze op zeer korte termijn toch dichtgegooid zouden worden. Gevolg: de sloten waren helemaal dichtgegroeid met in hoofdzaak (Manna) gras. Na lang zoeken vond ik tussen het gras nog wat vergeelde, lange Klimopwaterranonkels. Daarvan

Fig. 11.

Nieuwe kavelsloot in het Loobeekdal. Links de gedempte sloot s van fig. 4, 4 november 1978.

werden er enkele verzameld en later naar het Rijks-herbarium gezonden ter controle van de determinatie van de soort (en op 28 november '78 bevestigde F. Adema dat de opgestuurde plantjes inderdaad Klimopwaterranonkels waren). Op 4 november '78 waren verschillende sloten van de groeiplaats Endepoel, waaronder ook sloot s, geheel gedempt. Op figuur 11 is een nieuw gegraven sloot te zien; met het daaruit vrijgekomen materiaal heeft men sloot s van figuur 4 gedempt, zoals op de foto te zien is.

Op 24 februari 1979 konstateerde ik, dat de midden- en benedenloop van de Zijtak Weverslose Beek helemaal vernield waren. Zoals we op figuur 4 kunnen zien, stroomde deze beek vroeger grotendeels min of meer parallel aan de Weverslose Beek, alvorens hierin uit te monden.

In ruilverkavelingsverband bleek nu de Zijtak Weverslose Beek helemaal opgeheven te zijn. De nieuwe Weverslose Beek was rechtgetrokken en volgde precies de vroegere midden- en benedenloop van de Zijtak Weverslose Beek. Op 30 juni 1979 werd in die nieuwe Weverslose Beek geen enkele Klimopwaterranonkel aangetroffen. De (nog?) niet gedempte bovenloop van de vroegere Zijtak Weverslose Beek bleek niet meer onderhouden te zijn, evenals de slootjes a en b. In geen van deze helemaal dichtgroeide sloten werden nog Klimopwaterranonkels aangetroffen. Omdat de nieuwe Weverslose Beek er veel dieper ligt dan vroeger de Zijtak Weverslose Beek, waren de 3 bezochte sloten op 30 juni '79 helemaal leeggelopen.

Ook met sloot p van figuur 4 gaat het slecht. Groeiden hierin op 22 maart 1974 nog grote aantallen van *R. hederaceus*, op 5 januari 1978 was de sloot helemaal dichtgroeid met gras en zelfs bramen, omdat er lange tijd geen slootonderhoud meer had plaatsgevonden. Er werd géén Klimopwaterranonkel meer gezien....

Zoals het er nu uitziet dreigt de Klimopwaterranonkel door ruilverkaveling Overloon-Merselo in het

Loobekdal geheel uitgeroeid te worden. Veel sloten, waarin de plant voorkwam, zijn al gedempt. Nog bestaande sloten zijn veelal door het achterwege blijven van onderhoud dichtgroeid of ontwaterd middels nieuw aangelegde sloten en waterlossingen. En helaas is de ruilverkaveling nog lang niet klaar!

Summary

Part 1 of an article on *Ranunculus hederaceus* in the province of Limburg. A more detailed summary will be given in the last part.

wordt vervolgd.

HET VIJVERBROEK DOOD OF LEVEND ?

HET IS NOG NIET TE LAAT,
WE KUNNEN ER NOG IETS AAN DOEN

MAART 1980
VALT DE BESLISSING !!

*Afgravingen behoren tot de meest
onherroepelijke ingrepen van de
mens in zijn landschap*

De Maasvallei eeuwenoud...

*Sinds ruim een generatie bij de meest
geteisterde van de waardevolle
landschappen.*

*Hierin het Vijverbroek een parel
die moet blijven (groei en bloei).*

- Iemand die zich niet bemoeit met politiek, bemoeit zich niet alleen niet met zijn eigen zaken, maar heeft zelfs geen zaken...
- Alles heeft een prijs, de vraag is alleen: wie zal hem betalen ?
- Men beseft pas de waarde van iets als het echt verdwenen is.

Verantwoordelijke uitgever: namens de Afdelingsgroep "Vijverbroek", Kerkstraat 14, 3668 Kinrooi-Kessenich

ANTHOPHORA AESTIVALIS, Panzer (Mooie sachembij),

een correctie na 40 jaar

door

BR. V. LEFEBER

Brusselsestraat 38, 6211 PG Maastricht

Nadat deze zeldzaamheid in 1908 (drie ♀) en 1909 (3 ♂) door Th. Oudemans in Epen voor het eerst was aangetroffen (Zool. Mus. A'dam), heeft het 30 jaar geduurd voor de soort opnieuw in Nederland werd waargenomen.

In het Natuurhistorisch Maandblad 26, 1937: 104 meldt J.P. van Lith de vangst van een ♂ te Gulpen, samen met een ♀ van *A. retusa*, die veel gewoner is. Een heel merkwaardige vangst, maar omdat de schrijver blijkbaar de genitaliën heeft bekeken, kan er nauwelijks twijfel bestaan. Beide dieren bevinden zich in het Natuurhistorisch Museum te Rotterdam. J.W. Maassen ving in 1938 te Amby ook een ♂ van *A. aestivalis* (Natuurhistorisch Maandblad 27: 111). Dit exemplaar is onlangs door Dr. M. A. Lief tinck bekeken en bevindt zich in het Natuurhisto- risch Museum te Maastricht.

Lieftinck bevestigde de determinatie. Maar...

Ook Rector Cremers meldt op dezelfde pagina de vondst van een ♂ *aestivalis*, samen met een ♀ van *A. retusa* opgegraven te Biesland. Toen Lieftinck dit ♂ bekeek kwam hij tot de conclusie dat Cremers zich vergist moest hebben. Het was een *A. retusa*!

Wat de overige vangsten van *A. aestivalis* betreft: In het Natuurhistorisch museum te Tilburg bevindt zich een ♀, gevangen door Pater Adriaense te Tilburg in 1942, en Ritsema vermeldt de soort van Oosterbeek.

Voor zover mij bekend zijn dit de vijf Nederlandse vindplaatsen:

Epen, 3 ♀, 11.VI. 1908 en 3 ♂, 8 en 10. VI. 1909
Gulpen, ♂, 12.VI. 1937 (sterk afgevlagen)

Ambij, ♂, 19.IV. 1938

Tilburg, ♀, 3.VII. 1942

Oosterbeek? ? (Als dit exemplaar nog be-
staat, bevindt het zich in Leiden of in Wageningen.)
Door P. Maréchal en J. Petit is de soort aangetroffen
bij Eben tussen 1937 en 1950.

Cremers (Natuurhistorisch Maandblad 27, 1938:
111) vertelt ook dat *A. retusa* in die periode erg
zeldzaam was. Dat is sinds enkele jaren niet meer het
geval. Er zijn enkele flinke kolonies aanwezig te
Kanne langs het Albertkanaal, te Opcanne en te
Wonck. Op Nederlands gebied trof ik de soort aan
in de Hoge Fronten en in de steile mergelwanden van
de ingang van de Kannergrotten.

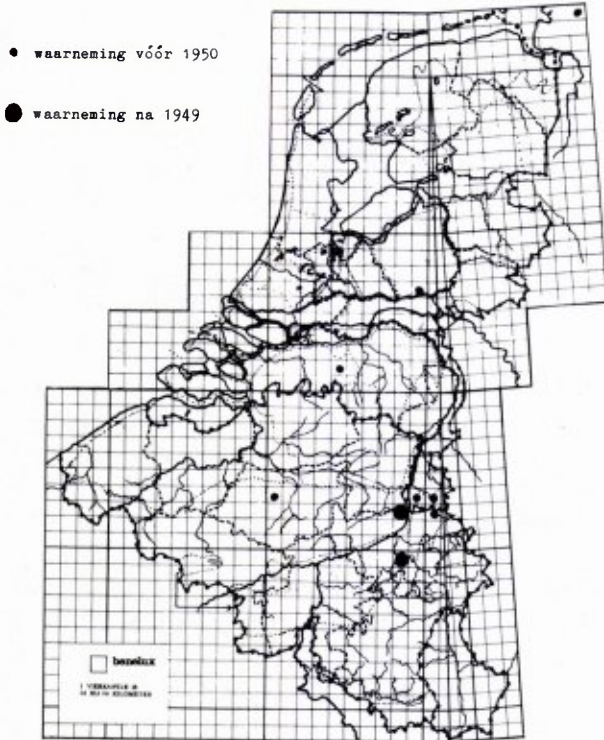
Terwijl *A. aestivalis* (volgens Petit) graag vliegt op
wondklaver en witte dovenetel, bezoekt *A. retusa* bij
voorkeur gevlekte dovenetel en hondsdrif.

Als vliegperiode kan ik opgeven

voor het ♂ : 2.IV tot 12.VI.

voor het ♀ : 18.IV tot 4.VII met de top in Mei.

De wijfjes van *A. retusa* zijn direct herkenbaar om-
dat ze in onze streken slechts voorkomen in de don-
kere variëteit (geheel donkerbruin). Nederlandse
vangsten tussen 1957 en 1966 zijn me onbekend en
rond 1940 was dat blijkbaar ook het geval (Cre-
mers). Dergelijke schommelingen in de populatie-

Anthophora aestivalis Panzer

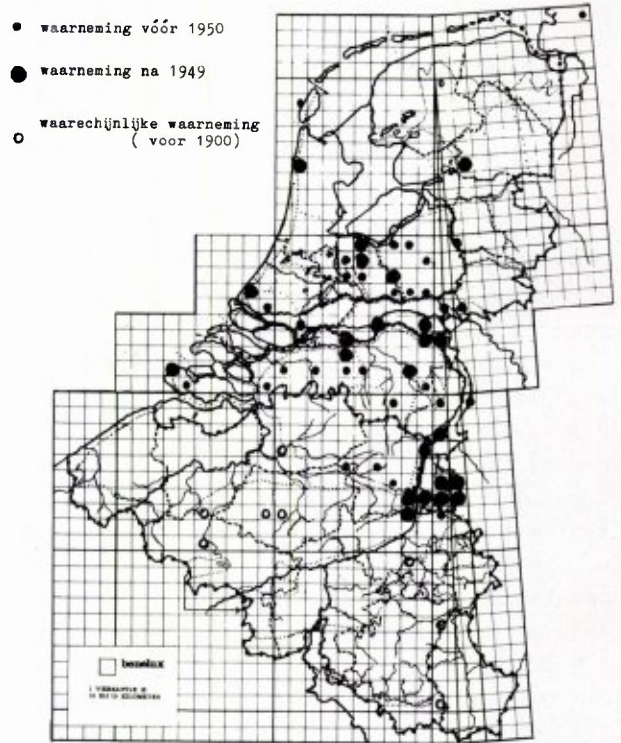
dichtheid zijn overigens vrij normaal bij vele insek-tesoorten.

Behalve deze twee soorten, waarvan de ♂ zo moeilijk te onderscheiden zijn, hebben we in Nederland nog zes andere *Anthophora* soorten. *Anthophora plagiata* Ill. en *A. borealis* Mor. zijn daaronder verreweg de zeldzaamste:

A. borealis: Putten, 1897 en 1918; Plasmolen 1897 en 1922; Amsterdam? ± 1900; Oosterwijk, 1923; Peel 1946 en omg. Grave, ± 1950.

A. plagiata: Oosterbeek, 1879 (en 1939?); Zierikzeel, 1884; Breda, 1907; Wylre, 1911-1912; Gulpen, 1922; Domburg, 1942; Schayk, 1954 en Herpen, 1945-1956.

Vijf van die zes soorten zijn zomerdieren. Alleen de

Anthophora retusa Linnaeus

allergewoonste soort van het genus, *A. acervorum* L., vliegt al in maart (soms al in februari op *Jasminum nudiflorum*).

Het genus *Anthophora* behoort tot de pootverzamelers.

De nesten worden vaak geparasiteerd. Op de eerste plaats door vliegen van de familie Bombyliidae (Wolzwevers). Verder worden *A. furcata* en *borealis* "bezocht" door de prachtige maar hier zeer zeldzame Vlekkenbij, *Thyreus orbatus* Lep.

A. acervorum heeft als parasiet de Rouwbij, *Melecta punctata* K. en *A. retusa* wordt bezocht door *Melecta punctata* én *M. luctuosa* Scop. Deze laatste is tegenwoordig echter erg weinig waargenomen.

Het bloembezoek ziet er in grote lijnen als volgt uit:

acervorum L. Dovenetels (*Lamium-spec.*) en Longenkruid (*Pulmonaria*)

aestivalis Pz. Wondklaver (*Anthyllis*) en Witte Dovenetel (*L.album*)

bimaculata Pz. Slangenkruid (*Echium*)

borealis Mor. Kattenstaart (*Lythrum salicaria*)

furcata Pz. Bosandoorn (*Stachys sylvatica*)

plagiata Ill. ?

retusa L. Gevl. Dovenetel (*L. maculatum*) en Hondsdraf (*Glechoma*)

vulpina Pz. Labiaten; in tuinen graag op Kattenkruid (*Nepeta*)

sachembij

hommel

Sachembijen lijken veel op kleine hommels, maar ze zijn minder sterk behaard, vooral op het achterlijf; bovendien is de celdeling in de voorvleugel verschillend.

Literatuur:

Ritsema Cz. C., 1880. Eerste supplement op de naamlijst der Nederlandse Hymenoptera Anthophila
Tijdschr. Ent. 23: XXIV - XXIX.

Summary:

40 years ago a specimen of *Antophora retusa* L. was identified wrongly as *A. aestivalis* Pz. Distribution maps and flower records for both species are given. Some attention is paid also to six other *Antophora* species occurring in the Netherlands.

Rectificatie:

In het artikel "Onze zijdebijtes en hun parasieten" door Br. V. Lefeber (68e jaargang nummer 10, oktober 1979) is tot onze spijt een fout geslopen op blz. 193 rechterkolom. Men dient de 12e en 11e regel van onderen als volgt te lezen:

Osmia cornuta en *rufa* (Metselbijen)

Odynerus spinipes en *reniformis* (Metselwespen) met hun parasieten:

WERKGROEP "ZOOGDIEREN" I.O.

Het zal U ongetwijfeld niet ontgaan zijn dat in de afgelopen maanden de Das en ook de Steenmarter het slachtoffer zijn geworden van vergiftiging met metaldehyde (bestrijdingsmiddel tegen slakken).

In de dagbladen hebt U het een en ander hierover kunnen lezen. Zoals U weet, naar ik veronderstel, komt de Das en ook de Steenmarter alleen nog maar in enkele gebieden in Nederland voor, waaronder Zuid-Limburg.

Elk jaar gaat het aantal van deze zoogdieren sterk achteruit en er moeten dus maatregelen getroffen worden om daar in de toekomst verandering in te brengen. Dit is, naar mijn mening, o.a. een der opgaven van de werkgroep zoogdieren. Wanneer U Uw medewerking wilt verlenen om de zoogdieren in Limburg voor verdere bedreiging te behoeden, dan kunt U de wens daartoe doorgeven aan het contactadres.

Contactadres:

J. Austen
Heerlerbaan 51
6418 CA Heerlen (L)
Tel.: 045 - 412209 (na 19.00 uur).

BOEKBESPREKING

Elseviers Vogelvadecum.

J. Taapken. 196 pag. Meer dan 170 pentekeningen van M. Kolvoort. Uitgave Elsevier Amsterdam/Brussel. Prijs f 24,50.

Zoals een goede vogelgids een ontoontbeerlijk hulpmiddel is bij het (leren) onderscheiden van vogels, zo kan ook dit boek van grote waarde zijn voor zowel de beginnende als de ervaren (amateur) ornitholoog. Men kan met dit boek geen vogels determineren, wel kan men er allerhande zaken in aantreffen, die te maken hebben met vogelstudie en vogelbescherming. Vooral voor de beginnende vogelaar kan het, lijkt me, een grote steun zijn. Hij/zij vindt er namelijk, in één boek bij elkaar gebracht, in terug wat er zoal loos en mogelijk is op het gebied van vogelstudie- en bescherming. In ruim 20 hoofdstukken komen allerhande zaken aan de orde: hoe met vogelstudie te beginnen, welke apparatuur men kan gebruiken (kijkers, telescopen, fototoestellen), hoe men een onderzoekje kan opzetten, hoe en welke gegevens men kan noteren enz.

Er wordt ingegaan op de Vogelwet, Jachtwet, Wet Bedreigde Uitheemse Diersoorten, het ringen van vogels (uitgebreid).

Er zijn enkele hoofdstukken over praktische vogelbescherming: het aanleggen van een vogelbosje, wintervoeding en het maken van nestkasten. Bij alle genoemde en afgebeelde nestkasten (inclusief waterspreeuw) worden ook de maten opgegeven.

Waardevol tenslotte zijn ook de vele adressen, die in het boek gegeven worden. Wat te doen met een ring, wat met een dode vogel, welk vogelasiel is er in de omgeving, welke vogelwerkgroep enz. Kortom, een aanbevelenswaardig boek voor de beginnende vogelaar, voor wie het boek een leidraad zal zijn om zich verder in de ornithologie te verdiepen, en voor de ervaren ornitholoog, die het als naslagwerk dikwijls zal gebruiken.

Wim Ganzevles

Wilde bloemen

door Roger Philips

vertaling en bewerking Suzette E. Stumpel-Rienks

uitgave Het Spectrum Utrecht Antwerpen

prijs f 34,50

Wanneer er weer een nieuw boek uitkomt, is de spanning steeds groot, hoe het eruit ziet, wat voor nieuws er in staat of hoe de vormgeving is. Bij dit boek is een originele manier gebruikt om (delen van) planten en bloemen te laten zien. Deze keer geen tekeningen, maar zoals de ondertitel van het boek zegt: meer dan

duizend soorten in unieke kleurenfoto's. Planten en bloemen alsof we ze zelf hebben neergelegd op tafel om ze te bekijken en te determineren. Dat niet eerder iemand op het idee kwam!

Zeer duidelijk en niet te verwarren met andere planten zijn deze foto's, want daar waar bloemen op elkaar kunnen lijken, worden ze naar elkaar verwezen (bijvoorbeeld de grootbloemige muur en de akkerhoornbloem). Bomen zijn ook in dit boek opgenomen. Er is geen indeling naar familie maar naar jaargetijde; vanaf januari het hele jaar rond. Van een aantal soorten zijn meerdere foto's, zodat men de ontwikkeling in de loop van de tijd enigszins kan volgen.

De juiste grootte van de plant wordt door middel van een cirkel aangegeven.

In het hoofdstuk "Gebruik van dit boek" worden de naslagwerken genoemd, die gebruikt zijn bij de Nederlandse en de wetenschappelijke namen. We krijgen een uitleg van de auteursnaam en een overzicht van andere plantengeslachten en -soorten. Tot slot een register van Nederlandse en wetenschappelijke plantennamen. Een fijn en bruikbaar boek, dat beter zal kunnen functioneren dan vele flora's.

Hans Nieuwenhuis

Langs de waterkant

door Su Swallow

vertaald door Ruud Rook

uitgave Het Spectrum Utrecht/Antwerpen

prijs f 12,50

In de zelfde serie als "Bomen" (Op zoek in de natuur) vinden we een aardig boekje om actief bezig te zijn met alles wat in en rond het water leeft. Dat er veel te zien is, ontdekken we al gauw.

Ook een leuk boekje voor ouders of mensen in het onderwijs om als leidraad of stimulans te dienen.

Na een inleiding hoe we moeten werken en welke spullen we er voor nodig hebben, worden de begrippen levensgemeenschap en vervuiling uitgelegd. Groepsgewijs krijgt alles aandacht: planten en hun groeiwijze, watervogels en hun gezinsleven, de ontwikkeling van insecten en amfibieën, vissen enzovoort.

Tot slot nog extra afbeeldingen van bepaalde dieren en planten. De in het begin van het boek genoemde lijst met boeken en adressen is er niet in opgenomen. Jammer, want wie dit boekje gelezen en er uit gewerkt heeft, zal graag er verder mee willen gaan.

Hans Nieuwenhuis

AKTIVITEITEN VAN HET NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP

Kring Maastricht

donderdag 6 december 1979, om 20.00 uur in het Natuurhistorisch Museum te Maastricht.

De heren Ensink en Reyst zullen uitvoerig verslag doen van hun herpetologische reis door Suriname.

Kring Venlo

In samenwerking met het Comité Limburg van het W.N.F. organiseren wij op **Vrijdagavond 14 December** in het **Goltziusmuseum** een filmavond, (aanvang 20.00 uur).

Wij zullen op deze avond gelegenheid hebben om een tweetal films te zien.

De eerste film heeft als titel gekregen:

„THE PASSING OF THE LEVIATHAN”. (Een film over Walvissen) in kleur, duur 67 min., met Nederlands commentaar.

De tweede film luidt:

„THE GREAT BARRIER-REEF” een film over het onderzoek naar het leven van het Groot Barrièrerif (duur 25 min.).

Kring Heerlen

maandag 10 december 1979, om 20.00 uur in Café restaurant "A gene bek" Mgr. Schrijnenstraat 20 (zijstraat Bekkerveld):

Vóór de pauze zal de Hr. Spica iets vertellen over de werkzaamheden van de Studiegroep "Lagere Planten", waarbij hij vooral aandacht zal besteden aan de interessante, maar weinig bekende **slijmzwammen**. De aanwezigen zullen middels dia's en preparaten onder stereomicroscopen met deze organismen vertrouwd worden gemaakt.

Na de pauze vertelt de Hr. P. Bronnenberg wetenswaardigheden over biotoop, levenswijze en skeletopbouw van

"Koralen".

De Hr. Bronnenberg, die zelf enige tijd in de Nederlandse Antillen vertoefde en de koralen daar in hun natuurlijke omgeving kon bestuderen, zal een en ander aan de hand van voorbeelden verduidelijken.

WINTERAKTIVITEITEN VOGELSTUDIEGROEP

1. Waterwildtellingen

Door de Vogelwerkgroep Grote Rivieren is de Maas in Zuid- en Middenlimburg onderverdeeld in een aantal trajecten. De vogelstudiegroep heeft een verdere verfijning aangebracht: zij noteert de gegevens per grindgat.

Mensen die mee willen doen kunnen zich wenden tot het contactadres. Zij kunnen dan, in overleg met de tellers, een eigen gedeelte of traject voor hun rekening nemen, of bij een telploeg worden ingedeeld.

Kontaktadres:

W. Ganzevles, p/a Natuurhistorisch Genootschap, Bosquetplein 7,
6111 KJ Maastricht, tel. 043 - 13671;
of Bogaardenstraat 41A, Maastricht, tel. 043 - 19977.

Belangrijk!!!

Misschien zijn er mensen, die graag aan een onderzoek zouden willen meedoen, maar die bepaalde vogelsoorten niet (goed) kennen. Laat dit voor niemand een beletsel zijn, maar geeft u op bij een van de contactadressen. Zij zorgen er dan voor dat u op pad kunt met meer ervaren mensen.

2. Stootvogeltellingen

De bedoeling van het onderzoek is een bepaald (door de waarnemer gekozen) gebied te onderzoeken op het voorkomen van stootvogels. De komende winter worden er twee tellingen gehouden: de eerste in de periode 8-16 december 1979, de tweede in de periode 9-17 februari 1980. Verdere informatie, topografische kaarten e.d. zijn bij het contactadres te verkrijgen.

Kontaktadres:

W. Ganzevles, p/a Natuurhistorisch Genootschap, Bosquetplein 7,
6211 KJ Maastricht, tel. 043 - 13671;
of Bogaardenstraat 41A, Maastricht, tel. 043 - 19977.

3. Bekentelling

Ook deze winter zal er een bekendtelling worden gehouden, en wel in de periode 25 t/m 31-12-1979. In ieder geval zullen de beken in Zuid-Limburg worden geteld, bij voldoende deelneming ook een aantal beken in Midden-Limburg. In eerste instantie gaat het er om het wintervoorkomen van Grote gele kwikstaart en Ijsvogel na te gaan. Daarnaast wordt gekeken

naar het voorkomen van piepers, kwikstaarten, waterwild en stootvogels.

Voor verdere informatie, indeling van de trajecten enz. kan men terecht bij het contactadres.

Kontaktadres:

F. Hustings, Sweelincstraat 14 6411 TK Heerlen, tel. 045 - 712666.

4. Het Atlasproject voor Winter- en Trekvogels.

Na het atlasproject voor Broedvogels is in oktober 1978 het Atlasproject voor Winter- en Trekvogels van start gegaan. Het zal t/m september 1983 duren. Doel van het project is het in kaart brengen van de in het wild voorkomende vogels in Nederland. Nederland is daartoe opgedeeld in blokken van 5 bij 5 km. Er wordt gewerkt in maandelijks perioden, elke maand dus kruist de waarnemer op een waarnemingskaart die soorten aan, die hij/zij die maand in zijn/haar blok heeft waargenomen. Voor uitgebreide informatie, waarnemingskaarten, topografische kaarten enz. kan men terecht bij een van de districtscoördinatoren:

Distrikt 17 (Midden-Limburg):

J. Erkens, Aldenhofstraat 79, 6191 GR Neerbeek,
tel. 04402 -2839;

of:

G. Peters, Magdalenastraat 1, 6109 RC Ohé en Laak,
tel. 04755 - 639;

Distrikt 18 (Zuid-Limburg):

W. Ganzevles, Bogaardenstraat 41A, 6211 SN Maastricht,
tel. 043 - 19977;

of:

Natuurhistorisch Genootschap, Bosquetplein 7, 6211 KJ Maastricht, tel. 043 - 13671.